

Tirgus ekonomikas morālie aspekti

Dainis Zelmenis

*Rīgas Stradiņa universitāte, Eiropas studiju fakultāte,
Reģionālās ekonomikas un biznesa katedra, Latvija*

Ievads. Lielveikala “Maxima” traģēdija Zolitūdē Rīgā mums ir uzdevusi jautājumu, kā varēja sabrukt sabiedriskās nozīmes ēka, kas bija projektēta, uzbūvēta, nodota ekspluatācijā un lietota atbilstoši Latvijas likumdošanā paredzētajiem regulējumiem. Balstoties uz sabiedrības rīcībā esošajiem faktiem, jau tagad varam izvirzīt hipotēzi par šīs traģiskās avārijas patieso vaininieku, proti, alkatību jeb tirgus ekonomikai raksturīgo cenšanos gūt maksimālo peļņu, nerēķinoties ne ar ko.

Darba mērķis. Iztirzāt tirgus ekonomikas morālos aspektus, kā arī noskaidrot, kas būtu jādara valstīm, to valdībām un pilsoņiem, lai nepieļautu tirgus ekonomikas neatbilstību kristīgas sabiedrības morāles normām.

Cilvēku saimnieciskā darbība notiek viņu ekonomisko interešu vadīta. Tā tas ir bijis vienmēr visās valstīs un visos laikos. Sengrieķu domātājs Ksenofons (430.–355. g. p. m. ēras) pirmais nosauca mācību par to, kā pareizi saimniekot par “ekonomiku”, bet cits sengrieķu filozofs Aristotelis (384.–322. g. p. m. ēras) papildināja Ksenofonta atzinumu par ekonomiku ar domu, ka “ekonomika” esot cilvēku saimnieciskā nodarbe ar dabisku vēlmi apmierināt savas vajadzības, kamēr “hrematistika” esot tāda cilvēku saimnieciskā darbība, kuras vienīgais mērķis ir kļūt bagātam. Pēc Aristoteļa domām, tā esot pretdabiska saimnieciskā nodarbe, jo tā notiekot nevis tādēļ, lai apmierinātu kādas cilvēka vajadzības, bet gan lai iedzīvotos bagātībā jebkuriem līdzekļiem, piedevām šai vēlmei iedzīvoties bagātībā nekad neesot gana.

Kas attiecas uz kapitālisma jeb tirgus ekonomikas spēju turēties kristīgās morāles ietvaros, ir jākonstatē, ka jau no kapitāla sākotnējās uzkrāšanas perioda, kad pakāpeniski izveidojās abas kapitālisma ekonomikas galvenās darbojošās personas – strādnieki un kapitālisti (Rietumeiropā tas notika XVI–XVIII gs.) –, ar to ir bijušas lielas problēmas. Reljefi šo procesu varam redzēt Anglijā, kuru ļoti spilgti ir aprakstījis K. Markss savā darbā “Kapitāls”. Nākamais “brīvos” strādniekus, t. i., sīkražotājus, galvenokārt zemniekus, lordi varmācīgi atdalīja no ražošanas līdzekļiem – zemes –, vispirms padarot par ubagiem, tad par kļaidoņiem, bet pēc tam ar “asiņainas likumdošanas” palīdzību par manufaktūru algotajiem strādniekiem. Par kapitālistiem savukārt kļuva atsevišķi feodālās sabiedrības “trešās kārtas” pārstāvji (amatnieki, tirgotāji, augļotāji), kas bija kļuvuši bagāti, blakus savai pamatdarbībai piedaloties gan koloniju izlaupīšanā, gan piepelnoties ar vergu tirdzniecību un jūras laupīšanu.

Arī nobriedušās kapitālistiskajās ražošanas attiecībās 19., 20. gadsimtā un mūsu dienās varam ļoti bieži redzēt antīkās pasaules hrematistiķu darbošanās principu pārmantotāju savtīgās un alkatīgās izrīcības, kurām ar atbilstību morāles normām ir maz kas kopīgs.

Secinājumi. Izsekojot tirgus ekonomikas jeb kapitālisma attīstībai vēstures gaitā, ir jākonstatē, ka savienot tirgus ekonomikas pamatprincipus ar kristīgās morāles normām ir bijis iespējams vien tajos periodos un tajos gadījumos, kad valsts ar savu regulējošo spēku ir spējusi nostāties visas sabiedrības interešu pusē pretstatā atsevišķu tirgus ekonomikas dalībnieku alkatīgajām peļņas interesēm. Diemžēl ir jākonstatē, ka lielveikala “Maxima” traģēdija Zolitūdē Rīgā ir apliecinājusi to, ka Latvijā valsts aparāts ar šo uzdevumu pagaidām nav ticis galā un tas būs ļoti aktuāls visu turpmāko Latvijas valdību uzdevums.